

Эркин Воҳидов

ОЛТИН ДЕВОР

(Уч пардали комедия)

Таништирув

Саҳнага чиройли кийинган келишган бир йигит чиқади. У Қиличбек.

Қиличбек — Ассалому алайкум. Бугунги даврани олиб бориш менга топширилган. Кечамиз ҳали узок. Даврада ҳаммага навбат тегади. Хонандаларимиз созни созлагунча мен сизларга бир ҳикоя айтиб бермоқчиман.

(Музика)

Бу воқеа яқин кунларда Тақа маҳалласида бўлган. Уша одамлар ҳозир ҳам бор. Мана улар: Мўмин! (Қоровул хуш-таги овози келади ва милтиқ осган, фонус кўтарган Мўмин киради.) Ёши олтмишларда бўлса керак. Эски шаҳардаги дўконга қоровул.

Мўмин — Ким у бемаҳалда юрган? (Қиличбекка) Э-ҳа, сизмидингиз! Ассалому алайкум. Қани, юринг, чой қилиб бераман, қовун сўяман... (Хуштагини чалиб чиқиб кетади.)

Қиличбек — Абдусалом. Унинг қирқ йиллик кадрдони. Ўзи ямоқчи. Мўминнинг айтишича, ундан беш ёш кичик, ўзининг айтишича, етти ёш катта.

Абдусалом — (Қиличбекка) Акаси жонидан, менинг гапимга ишонаверинг. У бекор айтибди.

Қиличбек — Бошим кал, кўнглим нозик, деган гап, асли, шу киши тўғрисида айтилган. (Абдусалом чиқади. Хуриниса киради.) Хуриниса. Мўминнинг хотини. Уни бекитиқча кинначилик қилади, деганлар бекор айтибди. Бу бир-иккита кўролмаганлар таркатган гап.

Хуриниса — А? Нима? Ҳа, майли, майли. (Чиқади. Дилоромнинг «Нодир» деб чақирган овози келади, сўнг ўзи киради.)

Қиличбек — Дилором. Абдусаломнинг кизи. Ўтмиш-да бир шоир айтгандай: чиқди гулгун кийибон, бўлди киёмат, ҳай-ҳай! Ана ҳусну ана қадду ана қомат, ҳай-ҳай!

Дилором — Нодир, бу ёққа! (Чиқади. Нодир киради.)

Қиличбек — Нодир. Мўминнинг ўғли. Уша қадду қомат ишқида шоирлик дардига гирифтор бўлган бир бечора.

Нодир — «У бир Дилором!» (Чиқади. Зухра киради.)

Қиличбек — Зухра. Мўминнинг кизи. Бу шайтон кизда жуда гап кўп. (Зухра қаҳ-қаҳ уриб, чиқади. Мат-лаб киради.) Матлаб. Бу йигитнинг Зухрада илинжи бор. У ҳозир Арабистондаги бир қурилишда инженер. У араб тилида болохонадор қилиб сўкса, бизнинг баъзи чала муллалар, оят ўқияпти деб кўзларига ёш олишади.

Матлаб — Соғиндим, ёруғ юлдузим. Қани билсанг эдинг, олис юртларда Сенга интилганим, зор бўлганларим...

(Чиқади. Саидмалик киради.)

Қиличбек — Саидмалик. Бир вақтлар Дарвозада заргарлик дўкони бор эди. Ҳозир хўжалик ишлари бўйича муовин бўлиб ишлайди. Лекин камтарлик юзасидан пиёда юради. (Саидмалик чиқади. Шафоат киради.) Шафоат. Мабодо бозорда юрганнингизда чап юзида йўлпашшадек холи бор жувон ёнингизда келиб: «Ассалому алайкум, мулла ака, сизга нима керак?» деб сўраганми? У Саидмалик заргарнинг иккинчи хотини бўлади.

Шафоат — Учта узугимни зўрға пулладим. Бугун бозор касод. Ҳой, хўжайин, тўхтанг, қаёққа? (Чиқади. Доктор киради.)

Қиличбек — Доктор. Бу одамни аслида доктор деса ҳам бўлади, демаса ҳам...

Доктор — Қаерингиз оғрияпти, ука?

Қиличбек — Мен касал эмасман.

Доктор — Кечирасиз, ука, вазифамиз. (*Чиқади.*)

Қиличбек — Доктор дегандан демаган маъқул, чунки доктор сира бунақа бўлмайди.
(*Оқсоқол киради.*)

Оқсоқол. Собик мактаб директори. Ҳозир пенсионер. Маҳалла оксоколи. (*Оқсоқолга*)
Ассалому алайкум (*Халққа*) Бугунги даврани ас;ида шу киши олиб боришлари керак эди. Лекин
оқсоқолимиз қозонни бировга ишонмайдилар.

Оқсоқол — Ҳай-ҳай. Одам деган шунақа жойда ҳам ҳазиллашадими. Э, қўйинг-э! (*Чиқади.*)

Қиличбек — Қиличбек. Бу каминаи камтаринлари. Ҳалиги Саидмалик заргарга шогирдман.
Аслида... Ҳа, майли, мен ўзимни охирида таништираман.

Воқеа мана бундай бўлди...

Парда

БИРИНЧИ ПАРДА

Биринчи манзара

Баҳайбат бир дарахт. Унинг чап тарафида 101-рақамли эшик, ўнг тарафида 103-рақамли турли-туман яшик тахталаридан ишланган эшик. 101-уйда ямоқчи Абдусалом, 103-уйда эса қоровул Мўмин истикомат қилади. Мўмин фиғони фалакка чиқиб Абдусалом ошнасиникидан чиқиб келади.

Мўмин — Сичқон сиғмас инига, ғалвир боғлар думига. Э, кўрпанга қараб оёқ узат-да, хумпар. Ўзинг битта сўзанига суянган ямоқчисан-у, дағдағанг оламни бузади. Яна нима дейди, денг: 4 қоп ун, 2 қоп гуруч, 2 қўй, битта новвос, беш бош-оёқ сарпо, яна канча пул... Ў-ҳў, Танти-бойвачча бўлиб кет-э! Қирқ йиллик қиёматли қўшним бўлиб ҳали ҳам сени билмаган эканман.

Абдусалом киради.

Абдусалом — Ў, мен тўй қилмоқчиман, тўйчиқ эмас. Эл-юртнинг ошини еган одамман. Ўзим камбағал бўлсам ҳам, ҳимматим баланд, акаси.

Мўмин — Ҳа, энди, дўстим, ҳол-аҳволим ўзингга маълум. Нима қиласан мени қийнаб? Мен ахир Саидмалик заргар эмасманки, бунақа нарсаларга кучим етса. Бехуда зўрлик умуртқани синдиради деган гап бор.

Абдусалом — Ҳа, умуртқангни эҳтиёт қил, керак бўлади. Бу дунёда орттирган нарсаларингни нариги дунёга оркалаб кетасан.

Мўмин — Қоровулда давлат нима қилади, дўстим.

Абдусалом — Ҳў, қоровул бўлсангиз нима, каттакон бир дўконнинг қоровулисиз. Чайқов бозори ҳам шундоқ ёнбошингизда. Нима қиласан ўзингни гўлликка солиб?

Мўмин — Нима, мени юлғич, текинхўр демоқчимисан?

Лодусалом — Бўлди, гап тамом.

Мўмин — Кел энди, оғайни, кўлни оч, фотиҳа қилайлик.

Абдусалом — Йўқ. йўқ. Менинг қизим Москов деган шахарга бориб доктор бўлиб кайтган. Ҳа, ҳар ойда юз сўлкавойни қўйингизга жарақлатиб солади.

Мўмин — Ҳа, бизни ўғлимиз-чи, Нодиржон, мухбир бўлиб шеър ёзади. Даста-даста китоблари чиқади.

Абдусалом — Менга хўроз бўлсин, тухум қилсин. Оладиганидан гапир.

Мўмин — Оладигани, ҳар қалай, ямоқчиникидан кам бўлмаса керак.

Абдусалом — Куёвтўранинг топганлари ямоқчиникидан кам бўлмайдиган бўлса, мухбир

дегани ҳам ямоқчидек бир гап экан-да.

Мўмин — *(ялиниб)* Келинг энди, фотиҳа қилайлик, кўша қаришсин.

Абдусалом — Ҳалиги шартларга кўнсангиз кўндингиз, бўлмаса, сиз қиз сўраганингиз йўқ, мен сизга хўп деганим йўқ. Ёпуғлик қозон ёпуғлик. Гап тамом, вассалом.

Мўмин — Шундайми?

Абдусалом — Шундай.

Мўмин — Бўлмайдими?

Абдусалом — Бўлмайди.

Мўмин — Ҳе, мен ямоқчининг қизига зор эмасман. Менинг ўғлимга кимлар қизини бермайди?

Абдусалом — Ҳе, коровул! Менинг қизимга магазин мудирларидан совчилар келяпти, ҳа!
(Кета бошлайди.)

Мўмин — Барибир, кўнасан, кўнмай қаёққа борардинг.

Абдусалом — Ҳе, бор, тошингни тер.

(Уйига кириб кетади.)

Икки кадрдон ўртасидаги можарони девор орқасидан эшитиб турган Хуриниса кафтгир кўтариб эрининг олдига чиқади.

Хуриниса — Нима деди?

Мўмин — Уф, йўқ деяпти.

Хуриниса — Ҳой, дадаси, қизишманг. Мол эгаси оғзига сиққанини сўрайди, савдони ҳар идор пиштади. Етиғи билан гапирсангиз Абдусалом ака ҳам тушунади. У ҳам одам

Мўмин — Одам эмас.

Хуриниса — Нима?

Мўмин — Одам эмас, деяпман, гаранг! Одам бўлганда шу ишни қилармиди?

Хуриниса — Қани, ўтиринг-чи. Ухшатмай учратмас деб шуни айтадилар. Иккаласи ҳам бири-биридан тажанг, бир-биридан қайсар. Ким айтади сизларни қирқ йиллик кадрдонлар деб. Бундоқ танангизга ўйланг, дадаси. Ўғлингиз, Дилоромдан бошқасига қарамайман, деса. Дилором ҳам Нодирни кўрганда кўзини сузиб турса, сизларнинг жанжалларингиз қаёққа борарди? Худо кўрсатмасин, иккаласи топишиб бирор юртга кетиб қолишса, унда нима бўлади? Ёлғизгина ўғлим-а! *(Йиелайди.)*

Мўмин — Э, бас қил. Ҳеч қаёққа кетиб қолмайди.

Хуриниса — А?

Мўмин — Ҳеч қаёққа кетмайди, деяпман.

Хуриниса — Шунақа қилаверсангизлар, кетиб ҳам қолишади. Билиб кўйинг, бир кори ҳол бўлса, икки кўлим умрбод ёқангизда.

Мўмин — Ҳе, бор, бор-ей, ишингни қил, эркакларнинг ишига аралашма!

Хуриниса — Э, жиндаккина жони бору туришини қаранг! Даст кўтариб дарахтнинг устига ўтқазиб қўяман, додингизни худога айтасиз!

Мўмин — Буниси дағдаға қилиб турса, униси тушун-маса, ўртада мен нима қилишим керак? Уф-ф! Нима қилдим-а! Бошим қотди-ку. Бир ҳисобда бу гарангнинг ҳам гапида жон бор. Икки ёш бир-бири билан топишиб кетса, биз қарилар ким деган одам бўламыз-а? Йўқ, яна гаплашиб кўрмасам бўлмайди. *(Девор ёнига келади.)* Абдусалом! Ҳў, мулла Абдусалом.

Абдусалом — *(ичкаридан)* Абдусалом йўқ.

Мўмин — Э, дўстим, бу ёққа чиқинг энди. Гап бор.

Абдусалом — Ишим кўп, вақтим йўқ.

Мўмин — Чиқақолинг энди. Каллага бир фикр келиб қолди.

Абдусалом — Бедананинг тухумидай каллангизга нима фикр келиб қолди?

Мўмин — Бир фикр келди-да! Бу ёққа чиқинг. Майли, мен кўндим.

Абдусалом — Ҳа, бу бошқа гап. Кўнмай каёкка борардинг. (*Чиқади.*)

Мўмин — Бўпти. Қани, ўтиринг-чи, куда. Майли, сиз айтганингизча бўла қолсин. Лекин...

Абдусалом — Нима лекин? Яна нима гап?

Мўмин — Шошманг, шошманг. Гап бундай. Иккаламизнинг ҳам ҳолимиз бир-биримизга маълум. Тўйни бир жойда қилсак.

Абдусалом — Тўй бир жойда бўладими?

Мўмин — Эшигимиз ёнма-ён бўлса, меҳмонлар у эшикдан кириб, бу эшикдан чиқиб юрадими? Тўй бир жойда бўлса, ҳам йиғинчоқ, ҳам тартибли, ҳам арзонроқ тушармиди, дейман-да.

Абдусалом — Тўй сизникида бўладими?

Мўмин — Ҳа-да.

Абдусалом — Мен ёру биродарим, қариндош-уруғларимни сизникига таклиф қиламанми?

Мўмин — Шундай бўлади-да.

Абдусалом — Ўчоқ, қозон-товоқ, тугун-терсак бизникида бўладими?

Мўмин — Майли.

Абдусалом — Майли, дейди-я! Омин, оллоху акбар! (*Туради.*)

Мўмин — Э, қаёкқа?

Абдусалом — Бор-бор-эй! Тўй бу кишиникида бўлар эмиш. Сизникида тўй қилиб бўладими? Олқиндидай ҳовлингиз бор. Тўй бўлса, мана, меникида бўлади.

Мўмин — Ҳали сизнинг ҳовлингиз катта бўлдики? Тўртта одам кирса, бешинчиси лайлакка ўхшаб бир оёғини кўтариб туриши керак. Тўй бизникида бўлади. Нима қилса ҳам, ўғил уйлантиряпман.

Абдусалом — Мен ёлғиз қизимни чиқармоқчиман. Тўй бўладиган бўлса, мана, меникида бўлади.

Мўмин — Бўлмаса мана бундай қиламиз, дўстим. Ўртадаги бир парда деворни бузамиз, ҳовлини катта қиламиз. Тўйни бир жойда ўтказамиз. Бўлдики?

Абдусалом — Йўқ, ҳар бир инсонга бир уй, бир гўр, деганлар машойихлар.

Мўмин — Машойихлар айтган бўлса эски замонда айтган, ҳозир янги замон.

Абдусалом — Ҳикматнинг эски-янғиси бўлмайди, ошнам.

Мўмин — Бугун бўлмаса эрта, эрта бўлмаса индин уй-жойинг бузилади. Нима қиласан эски ҳовлига ёпишиб. Бульдозер тумшугини тираб турибди-ку!

Абдусалом — Ўша бульдозерингни тагига ўзимни ташлаганим бўлсин. Мен уй-жойимни, айникса деворни буздирмайман. Ахир. бу деворни отам раҳматли ўз қўллари билан қурганлар. (*Кўзига ёш олади.*)

Мўмин — Отанг раҳматли ҳам ўзинга ўхшаган та-жанг эди. Арзимаган девор учун дадамнинг бошини чошиб ташлашига озгина қолган эди.

Абдусалом — Жуда ҳам тўғри қилган эканлар, раҳматли отам. Сенинг отанг ҳам ўзинга ўхшаган жудаям айёр. тулки одам эди. Мана шу деворни олишда ҳам, режани тўрт энлик беридан олганлар. Ҳалиям мана шу ҳовлингда тўрт энлик ҳаққим бор.

Мўмин — Э, тўрт энлик эмас, ҳаммасини ол! Шу деворни бузамиз. Заминини сенга хатлаб бераман. Бўлдики?

Абдусалом — Ҳаммасини-я.

Мўмин — Ҳа, ҳаммасини.

Абдусалом — Темир дафтардан ҳам ўтказиб берасан, бўпти, мен рози. Қани, қўлни оч! Омин. оллоху акбар! Кетмонни олиб чиқ.

Мўмин — Ҳозир-а? Нафасни ростлаб олайлик. Бафуржа қиламиз.

Абдусалом — Йўқ, эскиларнинг бир сўзи бор: «На ишким бошладинг, тавсалламай ҳеч бугун қил, эртага бўлғусидир кеч».

Ассалому алайкум, кудажон, келин муборак бўлсин.

(Қуллуқ қилади.)

Мўмин — Куёв муборак бўлсин.

Абдусалом — Қани, омин, туп қўйиб палак ёзишсин, кўша қаришсин. Биз ҳам қариб-чуриб юрайлик.

Чикадилар. Дилором билан Нодир кирадилар.

Нодир — Шундай байт айтибди Ҳофиз Шерозий:

Агар кўнглимни банд этса

Ўшал Шероз жонони,

Қаро холига бахш этдим

Самарқанду Бухорони.

Дилором — Ҳофиз Шерозий кўп сахий экан, кани, эшитайлик, Нодир не деган?

Нодир — Минг Самарқанд, минг Бухоро

Ҳадя бўлсин хол учун.

Дилором — На илож, менда ҳавас йўқ,

Мулку давлат, мол учун.

Нодир — Сенга юлдузли самони

Ҳадя айлай, дилбарим.

Дилором — Қўй уни, ўлдимми, шоир,

Бу чўтир рўмол учун.

Нодир — Хўп десанг, мен янги ойни

Сирғадек такдим этай.

Дилором — Зормидим жездан ясалган

Ҳийлаи аъмол учун.

Нодир — Қил тараҳхум, ким алифдек

Қоматим дол бўлди-ку!

Дилором — Ким кўйибдир севгини

Қадди букилган чол учун.

Нодир — Ёр истиғносидин

Ўлмасман-у, куйдим ва лек

Лобарим олдида шеърим

Бунчалар беҳол учун.

Дилором — У лобар ким экан?

Нодир — У бир Дилором.

Қалбимнинг султони, кўнглимга ором.

Дилимга муҳаббат шавкини солган,

Кечалар кўзимдан уйқуни олган!

Мени ҳаловатдан айирган мудом

У бир Дилоромдир, у шу Дилором.

Дилором — Бир оз пастрок тушинг, шоирим.

Нодир — Нечун?

Муҳаббат аршида турибман бу кун.

Висол они келди, тугади ҳижрон.

Биз энди бир умр биргамиз, ишон.

Сен пари, кошингда девона бўлай,

Жамолинг шамъига парвона бўлай,

Сенга термулайн тонг отгунгача,

Тонг отганидан яна кун ботгунгача.

Қувончимга бу кун тор икки олам...

Шу пайт ичкаридан деворга урилган кетмон товуши эшитилади.

Ошиқ-маъшуклар кўча деворидан ичкари қарашади.

Қизик, бузишмоқда деворни.

Дилором — Дадам —

Девор тагин ковлаб ётибди, каранг.

Нодир — Девор эски, лекин жуда ҳам заранг.

Кетдик, ёрдам берай.

Дилором — Кирманг!

Нодир — Не сабаб?

Дилором — Дадамнинг феълени биласиз...

Нодир — Ҳақ гап.

Ичкаридан гумбурлаш овози келади. Дилором чўчиб тушади.

Нега кўркдинг жоним, девор кулади, Бунинг аломати яхши бўлади.

Дилором — Йиқилатуриб ҳам чириган девор,

Тўлдирмоқ бўлади кўзингга ғубор.

Нодир — Энди ўртамизда девор йўқ.

Дилором — Аммо

Тирик деворлардан асрасин худо.

Чиқишади. Саҳна айланади. Пасқам бурчак. Тупроққа беланган Мўмин билан Абдусалом қувона-қувона ҳадиксираб чиқиб келишади. Мўминнинг қўлида сопол кўза. Нодир ва Дилором кириб қолишади.

Нодир — Дада, нима гап? Нима бўлди?

Мўмин кўлидаги кўзани ёшлар кўриб қолмасликлари учун тўн орасига яширади ва ётиб олади. Абдусалом йўлини қилиб, Мўминнинг елкасини укалашга тушади.

Мўмин — (Нодирга) Ойингга кир, яримта ароққа пул берсин.

Нодир — Ароқни нима киласиз?

Абдусалом — Силаш учун, ўғлим. Дадангизнинг елка томири тортишиб қолибди. Сен, кизим, овқат тайёрла.

Ёшлар чиқишади. Абдусалом Мўминни оғилхонага етаклан-ди. Улар оғилхонага келиб кўзанинг оғзини очадилар. Кўзадан латта-путта, пахта, арқон, зски калиш чиқади. Абдусалом знсаси котиб кўзани Мўминга беради.

Абдусалом — Ол, ҳаммаси сеники.

Мўмин — Роса кўлга тушдингми, дўстим, менга кара, мен берган қўйни сўйиб, ёғини шу хумга соласан-да, кишда паловхонтўрани ясаб маза қилиб еб ётасан, ол.

Кўзани Абдусаломнинг олдига тақ этиб қўяди. Кўзадан аллақандай жиринглаган овоз чиқади. Улар хайратланиб кўзани силкита бошлайдилар. Абдусалом кўзага қўл тикиб бир канча олтин тиллаларни олади. Қувончлари ичига сиғмай ўйинга ту-шиб кетадилар. Олтинни кўрган Мўмин ашула айтиб ўйинга тушади.

Абдусалом — Олтин топган мен-ку, нега сен ўйинга тушяпсан?

Мўмин — Ҳа, фикринг бузилдими? Тилла меники. Деворни бузамиз деган ким?

Абдусалом — Хўш, ўша деворни урган ким? Менинг дадам бўладилар. Олтин раҳматли дадамники. гап тамом, вассалом.

Мўмин — Деворни даданг урган бўлса, лойини менинг дадам қориб берган.

Абдусалом — Лой қорганнинг бутун топган-тутгани ўша лойга қоришиб кетади, ўрток. Нима қилганда ҳам, отамнинг қўлларида олтиндек ҳунари бор эди.

Мўмин — Менинг бобом Худоёрхоннинг сарбози бўлган, олтин меники.

Абдусалом — Мана бу арқонни кўряпсанми, буни кассоб ишлатган. Олтинни ҳам кассоб

кўмган. Менинг дадам раҳматли кўмган.

Мўмин — Бўлмаса, мана бу пахта нима қилиб юриб-ди. Менинг дадам Эскижўвада чопонфурушлик қилганлар. Пахта ўшандан қолган.

Абдусалом — Манови калиш-чи, менинг дадам кий-ганлар, мана, менинг оёғимга лойиқ.

Мўмин — Бўлмаган гапни гапирма. Сенинг дадангни яхши биламан. Мастеравойлар билан ярмаркада бирга юриб доим ботинка кияр эди. Калиш-махси киймаган. Уни менинг дадам кийганлар. Мана, пайтава менинг дадамларники.

Абдусалом — Бекор айтибсан. Буларни менинг да-дам олтинларни инс-жинслардан саклаш учун солганлар. Бунинг чопонфурушга ҳеч қандай дахли йўқ. *(Иккалови кўзанинг икки қулогидан тортишади.)* Қўйиб юбор, бўлмаса каллангдан дарча очиб қўяман.

Мўмин — Кимни?

Абдусалом — Сени.

Мўмин — Қўйиб юбор, қўйиб юбормасанг хотинимни чақираман.

(Ташқаридан Нодирнинг овози келади.)

Дада, қаердасиз? Ойи, дадам қанилар? Мўмин — Агар хўп десанг, ўртасидан бўламиз. Абдусалом — Арра, бўпти мен рози.

Иккинчи манзара

Данғиллама участка. Ўртада фонтан. Фонтан ҳовузчасида арок, коньяк, винолар. Бу собик заргар, ҳозирги кунда хўжалик ходими Саидмаликнинг ҳовлиси.

Шафоат — Ҳали шунақами, яна кетасанми? Нима мен сенга пойлоқчиманми? Кетказмайман.

Саидмалик — Давлат иши, командировка.

Шафоат — Билмайман, юбормайман. Мен уй пойламайман.

Саидмалик — Бор, кўзимга кўринма.

Шафоат — Нима-нима? Ҳо, шунча қилган хизматларим, елиб-югурганларимга айтган раҳматинг шу бўлдими, номард!

Саидмалик — Бас...

Шафоат — Мен сенга хотин эмас, мана бу тақин-чоқларни бозорга олиб бориб кўрсатадиган кўғирчоқ экан-ман-да!

Саидмалик — Йўқол, дедим сенга, йўқол!

Шафоат — Хўп, кетаман. Лекин билиб қўй. Менинг ёш умримни хазон қилган мана шу хонадонингга ўт қўйиб кетаман.

Саидмалик — Кўлингдан келганини қил.

Шафоат — Мен қаерга боришимни, кимга арз қили-шимни ўзим яхши биламан. *(Кета бошлайди)*

Саидмалик — Шафоат, менга кара. Тўхта. Эсингни йиғ. Мен сенга нима ёмонлик қилдим?

Шафоат — Кўлингни торт. Сен менга эр эмассан.

Чиқиб кетади.

Саидмалик — Минг лаънат бундай хаётга. Нима қилайки, тилим қисик. Бу қандай турмуш? Минг-минг пулинг бўлса-ю, битта дуруст машина олиб мина олмасанг. Тўртта қаср қургундек давлатинг. бўлса-ю, кўз кўргудек иморат кура олмасанг. Кечаю кундуз орқамдан аллақандай соялар қувлаб юради. Даҳшат, даҳшат. Ҳамма менинг изимга тушган. Ҳамма менга душман. Аблахлар.

Кайф ҳолатда гандираклар Қиличбек кириб келади.

Саидмалик — Ҳа, яна отибсиз-да, а?

Қиличбек — Ҳа, хўжайин, сизни даврингизда отиб турайлик. Барибир бир кунмас бир кун иккаламиз ҳам отиламиз, хўжайин.

Саидмалик — Ўчир овозингни, нафасинг курсин. Мен буюрган ишлар нима бўлди?

Қиличбек — Ҳаммасини қойил қилдим, хўжайин. Мана, хўжайин, 2 минг сўм. Чўтални чўзинг, хўжайин.

Саидмалик — Баракалла. Сен менга шогирдгина эмас, туғишган укамдан ҳам афзалсан. Бундан бир йил олдин сен бўлмаганингда иккита йўлтўсарнинг қўлида ўлиб кетган бўлар эдим. Муштлашишга ҳам чакки эмас экансан-а?

Қиличбек — Бокс тўгарагига қатнашганим иш берди-да, хўжайин. Ҳар ёмонликнинг бир яхшилиги бўлади, хўжайин. Мана сиздек одам билан танишдим.

Саидмалик — Мана шу сафардан эсон-омон қайтиб келсам, катта тўй қилиб бошингни иккита қилиб кўяман.

Қиличбек — Раҳмат, хўжайин. *(Кайф аралаш йиелаб Саидмаликка осилади.)* Қаёкка отландингиз, хўжайин?

Саидмалик — Одессага. Истанбулдан мол келади.

Қиличбек — Мени юбора қолинг.

Саидмалик — Йўк, ўзим бормасам бўлмайди. Бу гал нш муҳим.

Қиличбек — Мухимини ҳам қойил қиламан.

Саидмалик — Бу иш аммангиз эмас. Ҳали ҳукумат одамларини билмайсан. Улар жуда ҳам уста бўлади. Аммо мен ҳам чакана эмасман. Уларнинг мингтасига чап бериб кетаман. Ахир, мени «Саидмалик тулки» дейдилар-а?

Қиличбек — Бу гапингиз тўғри. Лекин, мабодо, хўжайин. қўлга тушиб қолсак иккалаамизни баравар оти-шармикан ёки алоҳида-алоҳида отишармикан?

Саидмалик — Э, бўлди-е! Фаришта яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам «омин» дейди. Менга кара. Уйда уч-тўртта гилам бор. Йиғиштириб анави Абдусалом галварсникига олиб чиқиб кўйгин.

Кўча эшик такиллайди.

Қиличбек — Ким у? Абдусалом — Мен, Абдусалом. Саидмалик — Э, Абдусалом бўлмай ўл, юракни ёрдинг-ку. Қиличбек, чакир.

Қиличбек эшикни очади, Абдусалом киради.

Саидмалик — Хизрни йўқласак бўлар экан. Ҳозиргина тилга олиб турган эдик.

Абдусалом — Ҳа, яхшини эслаш савоб деганлар. Ён кўшним — жон кўшним. *(Саидмалик ҳовузчадан коньяк олиб Абдусаломга ичишни таклиф этади)* Мен ичган эмасман, умрим бўйи ичган эмасман. *(Қиличбекнинг зўрлаши туфайли Абдусалом бир рюмка коньякни ичиб юборади.)*

Саидмалик — Бу узумни суви, шифо бўлади.

Абдусалом — Ичимга тўппонча отилгандай бўлди.

Саидмалик — Қўшни, сизни эсга олиб турганимнинг сабаби шуки, мен келинингиз билан саёҳат қилиб келмоқчи эдим. Уйимиз ёлғиз қоляпти. Баъзи бир майда-чуйда нарсаларни сизникида қолдириб кетсам, деб ўйлаган эдим. Сиз нима дейсиз?

Абдусалом — *(Кайфи ошиб қолиб, тили зўрга гапга келади.)* Жуда соз, кўшнининг кўшнига шунақада фойдаси тегмаса қачон тегади?

Саидмалик — Раҳмат, раҳмат.

Абдусалом — Қиличбек укам, ўша нарсаларни биз-никига олиб чиқиб кўй. *(Қиличбек нарсаларни кўтариб чиқади.)*

Саидмалик — Энди, Абдусалом ака, ўзларидан сўрасак, бизнинг томонларга қайси шамоллар учирди?

Абдусалом — Мен бир нарсани билгани чиққан эдим. Эски ўн сўмлик олтин шу кунларда неча пул туради?

Саидмалик — Шу кунларда олтиннинг нархи жуда кўтарилиб кетган. Бир донаси 220-250 сўм туради.

Абдусалом ҳанг-манг бўлиб хаёлида тиллани санай бошлайди.

— Тилла ўзларига керакми?

Абдусалом — Шу, битта тилла тиш қўйдирмоқчиман.

Саидмалик — Тилла тиш? Ўзларигами? Оббо қўшни-ей. Туя ҳаммомни орзу қилибди-да.

Абдусалом — (*кайф ичида*) Ҳали шунақами? Сиз бойвачча-ю, биз туя бўлдикми? (*Коньякдан ичади*). Мана шу участка, бизниқига олиб чиқиб қўйган нарсаларингиз ҳаммаси қанча туради? Уч баробар тўлашга қурбим етади. Туя, дейди-я! Йўқ, мен энди туя эмасман. (*Ёнидан олтин танга чиқариб*) Сизга мана шу олтин билан тўлайман. Сиздақа бойваччанинг ўнтасини дўкон-пўкони, ичак-чавағи билан сотиб олишга қурбим етади.

Саидмалик — Ҳей, нима деяпсиз? Биласизми, мен кимман?

Абдусалом — Ким бўласан?

Саидмалик — Мен ҳукумат одамиман. Тегишли жойга хабар килсам нима бўлади? Тиллани қаердан олдингиз?

Абдусалом — Тилла ўзимники. Раҳматли дадамдан мерос қолган.

Саидмалик — Бўлмаган гап. Абдурасул қассобнинг ўлиб кетганига қирқ йилдан ошди. Тилласи тугул пўстаги ҳам қолмагандир. Эсингизда йўқми, қирқ учинчи йили бола-чақам оч қолди, деб дадангиздан қолган дандон сопли пичоқни менга ялиниб сотганингиз? Тилла бўлса, ўша пайтда ёрилган бўлардингиз. Ёлғонни эплаган одам гапирсин. Хўш, айтинг, қаерни ўмардингиз?

Абдусалом — (*ҳушёр тортиб*) Қўйинг-е, нималар де-япсиз? Мен ўғрилиқ қиладиган одамманми?

Саидмалик — Мен сизни ҳалол, диёнатли киши деб юрардим. Одамнинг олasi ичида бўлар экан. Шунча нил бирга қўшни бўлиб билмабман-а!

Абдусалом — Ўйлаб гапирсангиз-чи!

Саидмалик — Тилла магазинни ўмаргансиз. Билдим. Ҳозир хабар қиламан. Мен учун халқ, давлат мулкидан азиз нарса йўқ.

Абдусалом — Жон қўшни, айланай қўшни. Хабар қилманг. Раҳмингиз келсин. Ёлғиз қизим етим бўлиб қолади. (*Коньяк шишасига қараб*) Ўл, мени сен шу куйга солдинг. (*Саидмаликка*) Мана бу тиллани йўлдан топиб олган эдим. Сизга сотмоқчи бўлувдим. Майли, сиз шуни олақолинг. Ўзингизга, текинга.

Саидмалик — Э, ҳа, ҳали менга пора бермоқчимисиз? Ҳукумат одами сизга поражўр бўлдими? Ҳали хабар қилмаган бўлсам, энди хабар қиламан. Менга қаранг, милициянинг номери қанақа? Ҳа, ҳа. 02.

Абдусалом — Менга қаранг, худо хайрингизни берсин, хабар қилманг.

Саидмалик — Бўлмаса, айтинг, тиллангиз қаерда?

Абдусалом — Токнинг тагида кўмиб қўйибман.

Саидмалик — Қанча?

Абдусалом — Анча.

Саидмалик — Кўмган ерингизни кўрсатинг.

Абдусалом — Хўп.

Чиқишади. Чиқа туриб Абдусалом коньяк шишасига яна «ўл» деб ўтади. Гилам кўтариб чиқиб кетган Қиличбек қайтиб қиради.

Қиличбек — Хўжайин, ҳаммаси гатоп бўлди. (*Уларни тополмай ҳайрон бўлади.*) Ие, булар иккаласи малоикалар-дек қанот чиқариб учиб кетишдими? (*Девор оша қарайди.*) Ажабо, улар токнинг тагида нима қилиб уймалашиб юришибди. Ёки хўжайин бирон нарсани ўша ерга кўмдирмоқчимми? Йўқ, бизнинг хўжайин унақа анойилардан эмас. (*Панага ўтади. Абдусалом ва Саидмалик кирадилар.*)

Саидмалик — Абдусалом ака, яширган жойингиз яхши. Лекин яна ҳам эҳтиёткор бўлиш керак. Ўша ерга бизнинг олапарни боғлаб қўямиз.

Абдусалом — Мўмин кўнмайди.

Саидмалик — Алданг, авранг, кўндириг. Кўнмасанг қизимни бермайман, денг.

Абдусалом — ЗАГСдан ўтишган бўлса, никоҳ...

Саидмалик — Никоҳга бало борми? Мўмин гапга кўнса кўнди, бўлмаса никоҳни бузамиз. Сизга ўзим куда бўламан. Қиличбекдек куёвингиз бўлса ёмонми?

Абдусалом — Қиличбек?

Қиличбек — *(четга)* Ана, бахтингиз очилиб қолди, Қиличбек.

Абдусалом — Майли, маслаҳатлашиб кўрамиз. Мўмин билан бир гаплашиб кўраман. Менга қаранг, жон ака, бу ерда бўлган гапларни ҳеч ким билмаслиги керак.

Саидмалик — Мана, Абдусалом ака, икки минг.

Абдусалом — Икки минг?

Саидмалик — Бу хамир учидан патир. Тиллаларингизни ҳаммасини ўзим сотиб оламан.

Абдусалом — Икки минг! Ният қардам, бигузoram! Маккаи муқаррама, Мадинаи мунаввара. *(Абдусалом санаб чиқиб кетади.)*

Саидмалик — *(ёлеиз)* Ана, мулла Саидмалик. Қирқ йиллик орзуинг рўёбга чиқадиган бўлди. Энди кимсан Саидмалик миллионер бўламан. Қандингни ур!

Қиличбек — *(ўзича)* Тиллаларингизни сотиб ола-ман? Яна кимдан? Абдусалом ямоқчидан. Йўқ, бу одам ямоқчимас. Бошқа хунари бор. Ёки хўжайин айтган Така махсум шумикан-а? Қани, кўрамиз, Нодир, сенинг муҳаббатинг зўрми ёки хўжайиннинг олтинларими? Ҳақиқий имтихон энди бошланади.

Учинчи манзара

Мўминнинг чоғроккина ҳовлиси. Бу ерда ҳамма нарса уй эгасининг камтар ҳаётига мос. Олдинги планда пешайвон. Эски кўрпачалар солинган. Деворда Мўминнинг ёшлиқда ҳарбий кийимда тушган суврати. Матлаб ва Зухра.

Матлаб — Соғиндим, ёруғ юлдузим!

Қани билсанг эдинг, олис юртларда

Сенга интилганим, зор бўлганларим.

Шарқдан кўтарилган тонг юлдузига

Менинг Зухрам, дея ёлборганларим...

Қани билсанг эдинг, Араб даштида

Куёш тикка келиб ўт пуркаган чоғ,

Сенинг тоза ишқинг, пок муҳаббатинг

Менга жон берганин бамисли булоқ.

Сени соғинганда илтижо қилиб Мажнундек

Каъбага бош кўйсам, дедим.

Мўъжиза кўрсату она юртимга

Зухрамга етказ, деб ёш кўйсам, дедим.

Зухра — Шоир бўлибсиз-ку! *(Нодирнинг шарпасини эшитиб Матлабдан узоқлашади.)*
Акам! *(Нодир киради.)*

Нодир — Ҳой, пучуқ! Шимимни дазмоллаб қўйдингми?

Зухра — Вой, йўқ...

Нодир — *(Матлабни кўриб)* И-е, ўзингмисан, дўстим Матлабжон?

Келганинг ростми?

Матлаб — *(ҳазил билан)* Йўқ, келганим ёлғон.

(Кучоқлашиб кўришадилар.)

Нодир — Оббо сен-эй! Энди сен хожи Матлаб!

Матлаб — Йўғ-е!

Нодир — Юрган — дарё! Сен икки хатлаб Араблар юртидан келиб турибсан, Мажнун диёрини бориб кўрибсан. Қойил, дўстим, қойил, минг карра балли.

(Зухрага тегишиб)

Мажнун келса, уйда бор экан Лайли. Хўш, дўстим, қаерларда бўлдинг?

Матлаб — Ал-Искандарияда, Қоҳирада ҳам бўлдим. Лекин, ростини айтсам, уларнинг мингтасини Ўзбекистоннинг бир сиким тупроғига алишмайман.

Нодир — Шундайкан, қайта қол.

Зухра — Муддат қачон тугайди?

Матлаб — Бир йил.

Нодир — *(Зухранинг номидан қилиб)* Вой-бу... — Сени ҳаммамиз ҳам соғиндик. Айниқса, пучуқ.

Ичкаридан Мўминнинг мунгли овози эшитилади.

Зухра — Дадам чикяптилар. *(Ичкари киради.)*

Матлаб — Тинчликми?

Нодир — Тўй тараддуди билан чарчаб қолдилар шекилли, дадамнинг мазаси йўқ. Олдин умри одамлар ичида ўтар эди. Ҳозир эса эл-юртга кўшилмай кўйдилар. Кечала-ри алахсираб чиқадилар.

Матлаб — Докторга кўрсатиш керак.

Нодир — Ойимларни биласан-ку. Докторга бало борми, дейдилар. Дадамни жин урган эмиш.

Матлаб — Жин? Қанақа жин?

Нодир — Қудалар билан бир hafta илгари ўртадаги деворни бузишган эди. Девор қавагидаги жинлар дув этиб дадамнинг елкасига кўниб олган эмиш.

Матлаб — Шундай мўмин одамнинг елкасига кўниб олган бўлса зап бекорчи жин экан-да. Даданг чарчаган бўлсалар керак. Дам олсалар тузалиб қоладилар. Мен энди борай. Ҳисобот беришим керак.

Нодир, Матлаб чиқади. Мўмин киради.

Мўмин — Э худо! Мен сенга нима ёмонлик қилдим? Мен сендан олтин сўраганмидим? Ол, олтинларингни. Бер, менинг хотиржамлигимни. Юрагим эзилиб адо бўлди-ку.

Олтин солинган халтачани ерга отади. Сўнг яна васвасага тушади.

Ерда олтин ётибди! *(Халтачани олиб бағрига босади.)*

Йўқ, буни ҳеч кимга бермайман. Қаерга беркитсам экан?

Олтин солинган халтачани беркитмоқчи бўлиб жой қидира-ди. Кўрпанинг тагига кўйса, дўппайиб қолади.

Ҳе, дўппаймай ўл!

Қидира-қидира самоварнинг тагига яширади. Ўзича хотиржам бўлади. Лекин «Ҳукумат одамлари топиб олишмасмикин?» деган хаёл билан кўчага чиқиб, ташқаридан эшикни тақиллатади. Бего-на овоз билан чақиради.

Мулла Мўмин, хў мулла Мўмин!

Товушга Зухра ичкаридан югуриб чикди. Мўмин гердайиб. ўзича «хукумат одами» бўлиб кириб келади. Зухра отасининг ишини кўриб кўркиб кетади ва ичкарига кочади.

Хўш, мулла Мўмин, қани, олтинларни топшириб кўйинг. Ҳа, топширмайсизми? Майли, ўтираверинг. Ўзимиз топиб оламиз. Қани, маҳалла фаоллари, кираверинглар.

У ёқ-бу ёқни караган бўлиб, самовар ёнига келади. Ўзи чўчиб кетади.

Вой-дод, кўриняпти. Топиб олишади. Қаерга беркитсам экан. Ҳа, суратимнинг орқасига беркитаман.

Девордаги суратнинг орқасига олтинларни беркитади. Ҳар томондан қарайди.

Эшик томондан ҳам кўринмас экан. Худога шукр. Энди тинч ухлайман.

Эшик такиллайди. Мўмин чўчийди. Ҳовлига маҳалла оқсоқоли кириб келади.

Мўмин — *(саросимада)* Келинг, келинг.

Оқсоқол — Келдим, лекин бемаврудроғ келиб қолдим, шекилли.

Мўмин — *(ўзини йўқотиб)* Ҳа... шундай...

Оқсоқол — *(фотиҳа ўқийди)* Мулла Мўмин, соғлигинг қалай?

Мўмин — Бир нави. *(Ҳадеб суврат томонга қарайди.)*

Оқсоқол — Мунча суратингга тикиласан. Ўзингни кўзинг тегади. Кара, бир замонлар суксурдай йигит экан-сан!

Оқсоқол сурат олдига боради. Мўмин нима қилишни билмай войвойлаб титрай бошлайди.

Оқсоқол — Нима бўлди, тинчликми? Мўмин — Шу, қорнимга бир нарса тўпдай тиралиб қолади-да...

Оқсоқол — Уруш курсин, уруш. Ҳаммамизнинг соғлиғимизни олиб кетди.

Мўмин — Ўтиринг, ўтиринг. Қимирламанг. Қимирла-сангиз яна оғрийди.

Оқсоқол — Мулла Мўмин, маслаҳатлик гапим бор. Ҳаммамиз бир маҳалланинг одамимиз. Узокдаги қариндошдан яқиндаги кўшни афзал. Кеча маҳалланинг уч-тўрт фаоллари маслаҳатлашган эдик. Ҳаммамизнинг фикримиз бир ердан чиқиб қолди. Тўй қиламан деб, мазанг қочиб қолди. Хомушсан, одамга кўшилмайсан. Ўзинг билан ўзинг гапла-шадиган бўлиб қолибсан. Расм-русмларимиз курсин. Бизда тўй қилгунча йўғон чўзилиб, ингичка узилади. Лекин сен парво қилма. Тўйнинг бошида ўзимиз туриб, чиройли қилиб ўтказиб берамиз. Мана, озгина пул. Тўёна. Маҳалладан ёрдам. Ол. Ҳали тўйга яқин бир қоп ун, икки пуд гуруч тўғрилаб бериш ҳам маҳалла гарданига. Ахир биз сенга ҳар қанча килсак оз. Сен юрт учун вақти келса жонингни ҳам аямагансан. Яхшилиқни ҳам, оғирлиқни ҳам эл-юрт билан баҳам кўргансан. Баъзи бир кўшнилариингга ўхшаб ўғри мушукдек ҳаёт кечираётганинг йўқ. *(Мўмин ўз аҳволига ачиниб йиғлайди. Оқсоқол йиғини ўзича тушуниб)* Йиғлама, биз сени ёлғиз қўймаймиз. Хўп, мен энди бораё. Пенсияга чиқсам ҳам тинчимайман. Нариги маҳалладаги Сотимбой сарик қариганда қилиқ чиқариб хотини билан айтишиб қолибди. Ҳозир ўша ерга кириб ўзига ҳам, хотинига ҳам насиҳат қилиб чикмоқчиман. Мўмин — Ўтиринг, чой-пой...

Оқсоқол — Жигарим, кадингни кўтар, бу аҳволда тўйингга етолмай қоласан-ку. *(Чиқади.)*

Мўмин айвондаги кўрпачага чўзилади. «Алла» кўшиғи эшитилади. У шунчалик ҳориганки, бир зумда уйқуга кетади. Лекин олтинлар туфайли уйқу ҳам нотинч. Алахсираб ўрнидан туради.

Мўмин — Хайрият, тушим экан, туф, туф, кўрқиб кетдим-а. *(Олтинни текширади.)* Хайрият, жойида.

Суврат орқасидаги халтани олиб ёстиғи тагига кўяди ва яна уйқуга кетади. Буни кузатиб турган Саидмалиқнинг ишораси би-лан Қиличбек ҳовли деворидан ошиб тушади. Олтинни олиб, худди шу хилдаги халтани Мўминнинг ёстиғи тагига жойлаб кўздан ғойиб бўлади. Бир оздан сўнг Мўмин уйғониб кетади. Ваевасага тушиб халтага ёпишади ва яна ҳушёр тортади.

Мўмин — Ҳа, сарик шайтон. мени сен яна васвасага соляпсанми? Йўқ, гапим гап. Мен сени эртагаёк олиб бориб топшираман. Мен юрт учун жонимни ҳам аямадим, топиб олган олтинларимни аярмидим? Сен баланд-баланд иморатлар бўлиб кад кўтаришинг керак. Мактаблар, чойхоналар, боғчалар бўлишинг керак. Ўша чойхонанинг бирида мен ўлтираман. «Ҳа, чойхоначи, кани, аччиқ чойдан дамланг. Кўк чой. Старший қоровул бўлдингми, дейсизми? Ҳа, старший қоровул бўлдим. Ҳай, Нодирнинг ўғли. Кесак отма! Янги мактабнинг деразаси синади. Бу мактаб бобонгнинг олтинларига солинган. Бор уйга, бор». *(«Олтинли» халтага қараб яна беркитиш пайига тушади.)* Қаерга беркитаман. *(Халтани ҳовлининг ўртасига қўяди.)* Ҳа, мана шу ерга беркитаман.

Ичкаридан Хуриниса, Нодир, Зухра чиқиб, унинг ҳаракатини кузатишади.

Хуриниса — Дадаси! У нима?

Мўмин — (*чўчиб*) А?

Хуриниса — Нима, деяпман. Айтинг. Менга айтмасангиз кимга айтасиз? Ахир не ниятда бир ёстикқа бош қўйган хотинингизман.

Мўмин — (*хушёр тортиб*) Нодир, кизим, бу ёкка келинглар. Мен энг разил, энг пасткаш одамман. Юртнинг тузини ичиб, тузлиғига тупурган одамман. Мана бу халта-даги ҳаммаси — олтин.

Нодир — Олтин?

Зухра — Олтин?

Мўмин — Мана шу деворни бузаётганимизда топдим.

Хуриниса — Ана айтдим-ку, бу одамга деворнинг жинлари ёпишган, деб.

Мўмин — Мен уни топиб олдим. Мендан Абдусалом хийлаи-найранг қилиб олиб кетмоқчи. Йўк, мен буни дав-латга топшираман.

Хуриниса — (*шангиллаб*) Соппа-соғ юрган одам бир кунда жинни бўлиб ўтирса-я. Ўзим айтдим-а! Деворни буз-манг, бир кори хол бўлмасин дедим-а. Эр деган хотиннинг гапига кирса. Энди нима бўлади? Хотиннинг сўзига кирма-ган эрнинг аҳволи шу.

Нодир — Бўлди, ойи, ҳамма ухлаб ётибди.

Мўмин — Йўк, буни мен бировга бермайман. Давлатга топшираман. (*Пауза*) Хотин. бери кел. Бир фикр бор. Ярмини олиб қолсак нима дейсан? Ким билиб ўтирибди? Бир кунимизга райди-ку! Қаерга беркитамиз?

Хуриниса — Менга беринг, менга.

Мўмин — Йўк, олтинни хотин кишига ишониб бўладими, йўк.

Хуриниса халтани тортиб олади. Халтадан тошлар тўкилади.

Мўмин — Тош, тош? (*Хушидан кетиб йикилади*).

Нодир — Сув, сув олиб келинглар.

Хуриниса — Вой-дод, арслонимдан айрилиб колдим.

П а р д а

ИККИНЧИ ПАРДА

Биринчи манзара

Абдусаломнинг ҳовлиси. Очиқ деразадан уйнинг ичи кўринади. Бунда ҳамма нарса тўсатдан бой бўлиб қолган хонадонга мос. Эски, пастак уйга ярашмаган оёғи бурама мебеллар. Деворларга катта-кичик гиламлар ўхшовсиз осиб ташланган. Сандиқ устига бахмал кўрпачалар тахланган.

Дилором ҳовли супуриб юрибди. Кўчага машина келиб тўхтади. Катта самовар кўтарган, гилам қўлтиқлаган Абдусалом ҳарсиллаб киради.

Дилором — Дадажон, қариган чоғингизда нималар қилиб юрибсиз? Бу аҳволда узилиб қоласиз-ку.

Абдусалом — Эҳ, кизим, ёшсан-да, ёшсан. Ахир мен буларни сен учун, сенинг бахтинг учун қиляпман.

Дилором — Менга бунақа бахт керакмас. Бахт мол-мулк билан ўлчанадими?

Абдусалом — Сен бахтнинг нималигини каёқдан би-ласан? Қийинчилик, қаҳатчилик кўрмагансан, бойликнинг қадрига етармидинг. Ахир мен не-не оғирчиликларни кўрмадим. Не-не очарчиликларни бошдан кечирмадим. Ке-чани кеча, кундузни кундуз демай бигиз ўтказдим, ип эшдим.

Дилором — Отажон, мен сизга ишонаман. Сиз ҳалол яшагансиз. Лекин мана шу бир ҳафта

ичида бутунлай ўзга-риб колдингиз. Жон дадажон, ростини айтинг, шунча мол-дунёни қаердан оляпсиз?

Абдусалом — Худо етказяпти. У ризку насибамизни беряпти.

Дилором — Агар мени кизим десангиз, ростини айтасиз.

Абдусалом — Отаси ўргилсин. Узумини енг, боғини суриштирманг.

Дилором — Нима қилай, ўзингиз менга ҳалол узум бериб ўргатгансиз.

Абдусалом — Ҳа, баракалла. Ҳаромнинг юзи курсин. Ҳаромдан ҳазар киламан, кизим.

Дилором — Бўлмаса нимага шу эътиқодингиз билан ҳаром ишга қўл урдингиз? Нега эл-юрт ўртасида ҳаромхўр деб ном олган заргар билан апоқ-чапок бўлиб кетдингиз? Нима учун ёлғиз қизингизни мана шу мол-дунёга сотдингиз? Нима, мени бахтли килмоқчи бўлдингизми?

Абдусалом — Ҳа.

Дилором — Мени кечиринг, дада, мен кўнгили кўйига юрадиган, отасининг юзига оёқ босадиган кизлардан эмасман. Лекин ортиқ чидаёлмайман. Мен уйингиздан кетаман.

Абдусалом — Кетаман?

Дилором — Ҳа, кетаман.

Абдусалом — Қаёққа. Ўша Нодир сўтак биланми?

Дилором — Ҳа, дада. Ўша сўтак Нодир сиз айтган Қиличбекка ўхшаган югурдакларнинг мингтасидан афзал.

Абдусалом — Отангизнинг юзини ерга қаратманг, қизим.

Дилором — Йўқ, дада. Сизнинг юзингиз ерга қарамайди. Қизингизни заргарнинг гумаштасига унашиб қўйиб, эвазига шунча мол-дунё орттириб яна эл ўртасида бош кўтариб юрган одам, қизи кетиб колса юзи ерга қарайдими? Рост айтинг, мени неча пулга сотдингиз?

Сухбатни эшитиб турган Зухра киради.

Абдусалом — Бўлди, бас... Ана, ўртоғинг келиб қолди. Сен билан кейин гаплашаман.

Дилором — Дада, дада, тўхтанг. (*Зухрани кўриб*) Зухра. (*Уни қучоқлаб йиғлайди.*)

Зухра — Эшитдим. Ҳаммасини эшитдим. Мен сенинг олдингга ўз дардимни айтгани келсам, сенинг дардинг меникидан ўн чандон кўп экан.

Дилором — Чунки отамнинг касали сенинг отанг дардидан ўн чандон зўр. Сенинг даданг-ку тузалиб колар. Лекин менинг отам-чи...

Зухра — Қўй, ўз қизини сотадиган оталар замони ўтиб кетган. Ундан кўра айт, кимга бермоқчи экан?

Дилором — Саидмалик зартарнинг гумаштасига.

Зухра — Вой, вой, ким экан у, кўрдингми?

Дилором — Йўқ, бугун келармиш. Ким бўлса ҳам олдимга солиб қувлайман.

Зухра — Ундай қилма, куёв болани хафа қилиш яхши эмас. (*Кулади.*)

Дилором — Нимага куласан? Мен ўлай десам, бу кулади.

Зухра — Топдим. Бир иш киламиз. Қулоғингни бер. (*Шивирлайди.*)

Дилором — Шайтон-эй!

Кизлар чиқиб кетгач, кўп ўтмай ясаниб олган Қиличбек кириб келади.

Қиличбек — Абдусалом ака, ҳой Абдусалом ака. Бу уйда ким бор?

Нодир кириб келади.

Нодир — Дилором, Дилором.

Қиличбек — (*четга*) Қани, бир синаб кўрай-чи, муҳаббати чинмикан. (*Нодирга*) Келинг.

Нодир — Ўзингиз келинг... Ўзлари ким бўладилар?

Қиличбек — Биз Абдусалом акага тегишли одам бўламиз. Ўзлари-чи?

Нодир — Биз ҳам Абдусалом акага тегишли одам бўламиз.

Қиличбек — Танишиб кўяйлик. Биз Абдусалом акага куёв бўламиз.

Нодир — Биз ҳам Абдусалом акага куёв бўламиз.

Қиличбек — Қариндош эканмиз-да. Божа бўлар эканмиз. (*Кўришиб кетадилар.*)

Қиличбек бир шиша коньяк ва иккита рюмка олиб унга коньяк тўлдиради.

Нодир — Сўрагани айби йўқ, Абдусалом акага анчадан бери куёвмидилар?

Қиличбек — Тўғрироғи, энди куёв бўлмоқчимиз. Яқинда тўй бўладиган. Ўзлари-чи?

Нодир — Биз ҳам энди куёв бўлмоқчимиз. Абдусалом аканинг қайси жиянига уйланмоқчилар?

Қиличбек — Жиянига эмас, қизига.

Нодир — Мен ҳам қизига. Сиз қайси қизига?

Қиличбек — Билишимча, Абдусалом аканинг фақат битта кизи бор, Дилоромга.

Нодир — (*хаёл билан*) Мен ҳам Дилоромга?

Қадаҳларни уриштириб ичадилар.

(*Хушёрланиб*) Кечирасиз, Сиз адашмаяпсизми?

Қиличбек — Менимча, сиз адашаётган бўлсангиз керак. Чунки кеча кечкурун Абдусалом аканинг розилиги билан никоҳ ўқилди.

Нодир — Сиз адашяпсиз. Ўша Абдусалом аканинг розилиги билан Дилором билан бир ҳафта илгари ЗАГСдан ўтганмиз.

Қиличбек — Иккаламиздан биттамыз ортиқчамиз. Мен томонда шариат. Мана домланинг фатвоси.

(*Чўнтагини қидиради.*)

Нодир — Мен томонда қонун. Мана ЗАГС қоғози. (*Чўнтагидан олиб кўрсатади.*)

Қиличбек — Абдусалом акани чақирамиз.

Нодир — Дилоромни чақирамиз.

Қиличбек — Дилоромнинг нима алоқаси бор? Қизини эрга берадиган отаси.

Нодир — Эрга тегадиган қизи. Дилоромни чақирамиз.

Шу пайт Абдусалом кириб келади. Унга пешвоз чиққан Нодирга эътибор қилмай, атайлаб Қиличбек билан куюқ кўришади. Алам ўтган Нодир шиддат билан чиқиб кетади.

Қиличбек — Ассалому алайкум!

Абдусалом — Ваалайкум ассалом, яхшимисиз, ука, саломат бормисиз, омонмисиз, Қиличбек ука!

Қиличбек — Куёвингиз билан кўришмадингиз-ку!

Абдусалом — Ҳа, уни қўяверинг. Кеча дадасининг олдида кирсам мени ҳайдаб чиқарди. Хўш, қани, бизга қандай хабарлар келтирдингиз? Қани, қани, ўлтиринг.

Қиличбек — Мен сизга кўш хабар билан келувдим. Кўш хабар — хуш хабар.

Абдусалом — Қани, ўша хуш хабарнинг биринчисини эшитайлик.

Қиличбек — Биринчиси шуки, ўша сиз айтган дурдан ўн шода топиб қўйдим.

Абдусалом — Нима? Ўн шода? Барака топинг, отаси ўргилсин. Агар шундан кейин ҳам қизим ул-бул деса мен ундай киздан кечиб юбораман. Хўш, иккинчи хуш хабарни эшитайлик.

Қиличбек — Иккинчиси шуки, яна бир соатдан кейин хўжайин келар эканлар. Зарур гаплари бор экан. Ҳеч қаёққа кетмай турар экансиз.

Абдусалом — Ие, ие, шуни биринчи хуш хабар қилиб айтмайсизми, ўғлим. Ёшсиз-да, ёшсиз. Хўжайин келадиган бўлсалар, ўз қўлим билан яхшилаб паловхонтўра ясайман. Девзира гуручим ҳам бор. Лекин уйда сабзи йўқ эди. Сиз ўтириб туринг. Мен гузардан тезда сабзи олиб келай.

Чиқади. Бошига келин рўмолини ёпган Зухра таманно билан кириб келади. Дилором панадан кузатиб туради. Зухра Қиличбек яқинига келиб секин йўталади.

Қиличбек — (*уни Дилором деб ўйлаб*) Дилором.

Зухра — (*ноз билан*) Қулоғим сизда.

Қиличбек — (*ўзича*) Қандай нафис, қандай чиройли овоз. Омадингни қара, Қиличбек! (*Зухрага*) Дилором, мен сизни кўришга кўпдан бери муштоқ эдим. Ниҳоят етишдим. Ғоят

бахтиёрман.

Зухра — Мен ҳам бахтиёрман.

Қиличбек — Дилором, уялманг, бошингизни кўтаринг, гул юзингизга бир тўйиб олай. Бу қадди-қомат, бу оху кўзлар, бу қалдирғоч қош фақат Дилоромда бўлиши мумкин. Дилором. мени яхши кўрасизми?

Зухра — Сиз-чи?

Қиличбек — Яхши кўрмасам, кўйингизда сарсон бўлиб юрармидим?

Зухра — Вой, мени кўрмаган эдингиз-ку.

Қиличбек — Сизни кўрмаган бўлмасам ҳам, хаёлимда кўрганман. Сизни худди шундай тасаввур қилганман. Мана шундай қадди-қомат, гул юзингиз неча марталаб тушимга киради.

Зухра — Муҳаббатингиз ростми?

Қиличбек — Менинг муҳаббатим рост, аммо сизникига шуҳбам бор.

Зухра — *(қулади)* Хўш?

Қиличбек — Нодир деган йигитни биласизми?

Зухра — Акамми? *(Дафъатан ролдан чиқиб кетганини сезиб лабини тишлайди.)*

Қиличбек — Акам?

Зухра — *(гапни тўзрилаб)* Вой, анави Нодирми? Мен ундан кечганман.

Қиличбек — *(ўзича)* Гўзалларда вафо бўлмайди, деб тўғри айтганлар. *(Зухрага)* Тилингиз мунча ширин. Дилором, биласизми, мен сизни шундай яхши кўраманки...

Зухра — Гапларингиз ёлғон бўлса-чи?

Қиличбек — Онт ичаман.

Онт ичаман кўк-ла, дўзах-ла,

Ер санами, сен-ла ва ҳақ-ла.

Энг биринчи ёшинг, оҳингу

Энг охирги бир нигоҳингу,

Лабларингнинг гул дамлари-ла,

Ипак сочинг бурамлари-ла,

Онт ичаман айш-ла, кулфат-ла,

Онт ичаман бор муҳаббат-ла.

Зухра — *(ортиқ чидолмай, юзини очиб)* Иблис!

Қиличбек — Топдингиз, Лермонтов! Усмон Носир таржимаси!

Зухра — Менга каранг, исмингиз нима?

Қиличбек — Қиличбек.

Зухра — Тавба, кўринишдан туппа-тузук одамга ўхшайсиз-ку!

Қиличбек — Нима, сизга биров одам эмас, деб айтдимми?

Зухра — Сиз қилаётган иш инсон қиладиган иш эмас.

Қиличбек — Хўш, мен нима иш қилибман?

Зухра — Сиз, ўғри экансиз.

Қиличбек — *(қўрқиб кетади)* А, кўрдингизми?

Зухра — Сиз, бахт ўғриси, муҳаббат ўғриси экансиз.

Қиличбек — *(енгил тортиб)* Дилором, сиз мени кечиринг. Менга ҳам осон эмас. Мен сизга ҳаммасини тушунтириб бераман. *(Мўминнинг овози келади.)*

Зухра — Вой, дадам!

Қиличбек — И-е! Бу киши сизнинг дадангиз эмас-ку!

Зухра — Ҳар ҳолда, бизни бирга кўришмасин. Хўп, хайр.

Қиличбек — Мен сизни оқшомда хиёбонда кутаман.

Зухра ўрта эшикдан, Қиличбек ташқи эшикдан чиқишади. Милтиқли Мўмин олтинларни қидириб Абдусаломникига кириб келади. Ҳаммаёқни тита бошлайди. Сабзилик тўрхалта билан

Абдусалом киради.

Абдусалом — Ҳа, мулла Мўмин, бировнинг уйига сўроқсиз кириб, тагин ҳаммаёқни титганингиз нимаси?

Мўмин — Э, қари мушук. Ҳозир жойига қўйиб қўй. Фигоним чиқиб турибди, бир нарса қилиб қўяман.

Абдусалом — Нима? Нимани жойига қўйай?

Мўмин — Олтинларимни! Олтинларимни!

Абдусалом — Ҳе, бақирма-ей, қўшнилар эшитади.

Мўмин — Эшитса эшитаверсин. Қўрқадиган ерим йўқ. Қани, жойига қўйиб қўй!

Абдусалом — Ҳў, сенга айтяпман, тилингни тий. Кўп бақирма. (*Учоқ ёнидан кафтгирни олиб Мўминга яқин келади.*) Худди манави билан каллангдан дераза очиб қўяман.

Мўмин — Шунақами? Бермайсанми?

Абдусалом — Мен олганим йўқ.

Мўмин — Бўлмаса, милицияга хабар қиламан. Ҳаммасини айтаман.

Абдусалом — (*ялиниб*) Жон оғайни, ўтир. Мени ҳам, ўзингни ҳам шарманда қиласан. Мана ҳозир чой қўяман, ош тайёр бўлади, ўтир, оғайни, ўтир, бафуржа гаплашамиз.

Мўмин — (*милтигини Абдусаломга тўғрилайди*)

Кўлингни кўтар!

Абдусалом — Ҳей, ҳей, нима қиляпсан, оғайни? Милтиғинг отилиб кетади. (*Юзига кафтгирни тўсади.*)

Мўмин — Ҳозир мана шу молпараст, ҳаромхўр кора юрагингни тешиб қўяман.

Абдусалом — Шошма, ҳей, шошма. Ўлай агар, мен сенинг олтинингни олганим йўқ. Майли, ўзимни олтинимдан ярмини сенга бера қолай. Лекин милтиғингни тушир.

Жанжални девор ортидан Саидмалик ва Қиличбек кузатиб турадилар. Қиличбек аста орқадан келиб Мўминнинг бурнига дори сепилган рўмолча босиб, уни йикитади. Мўмин ҳушидан кетади.

Абдусалом — (*Қиличбекка.*) Ҳей, нима қилиб қўйдингиз?

Қиличбек — Ландовур бўлмайд кетинг. оз бўлмаса нариги дунёга жўнар эдингиз.

Абдусалом — (*Қиличбек билан бирга Мўминни кўтариб ичкари уйга олиб кирар экан*) Вой ўртоғим, ўртоғим-ей, ўлиб колса нима қиламан?

Қиличбек — Ташвиш қилманг, беш-ўн минутдан кейин ўзига келиб қолади.

Саидмалик киради.

Абдусалом — Э, хўжайин келиб қолдилар-ку! Келинг, келинг!

Саидмалик — (*Қиличбекка*) Қиличбек, сен чиқиб тур. (*Қиличбек чиққач, Абдусаломга*) Пулингизни олиб келдим. (*Харид қилинган нарсаларни кўриб*) Мана бунақа нарсаларга ҳирс қўйиш ярашмайди. Ўз кўлингизни ўзингиз боғлаб берасиз.

Абдусалом — (*секин четга*) Э, пулинг ҳам қурсин, ўзинг ҳам.

Саидмалик — Нима?

Абдусалом — Ўзим шундоқ. Эй, хўжайин. Мўмин олтинни йўқотиб қўйибди, агар сизлар олган бўлсаларинг жойига қўйиб қўйинглар.

Саидмалик — Унинг олтинлари сизнинг хумчангизда, кўмган ерингизда турибди.

Абдусалом — Нима?

Саидмалик — Ундан хавотир олманг, эртага ўз кўлингиздан санаб оламан.

Абдусалом — У милицияга бораман, арз қиламан, деяпти.

Саидмалик — Бормайди, ўзидан кўрқади. Унда юрак борми!

Абдусалом — Э, ўзи бормаса ўғли боради, ўғли бормаса хотини боради. Хотини ёмон.

Саидмалик — Бошида ўйлаб иш қилиш керак эди.

Абдусалом — Энди нима қилдик, хўжайин, буёғи нима бўлади?

Саидмалик — *(бир оз ўйлаб)* Топдим. Уни жиннига чиқарамиз.

Абдусалом — А?

Саидмалик — Иккита чойхонага кириб айтсангиз, эртага бутун шаҳар билади.

Абдусалом — Ишонишармикин?

Саидмалик — Ишонишади. Тилла жинниси бўлиб қолибди, денг. Мен ҳозир жиннихонага телефон қиламан. Боплаб адабини беришади. *(Ўроғлиқ қозғоз узатади.)* Мана, ушланг.

Абдусалом — Бу нима? *(Очиб кўради.)* Э, пул-ку!

Саидмалик — Пул, бардам бўлинг.

Абдусалом — Қанча бу?

Саидмалик — Беш минг.

Чиқади. Абдусалом уни кузатиб чиқади. Ҳушига келган қарахт Мўмин аста-секин судралиб уйига чиқиб кетади.

П а р д а

Иккинчи манзара

Мўминнинг ҳовлиси. Мўмин, Хуриниса, Нодир, Зухра, Матлаб.

Хуриниса — Пешонам курсин, пешонам. Эримдан тирик айрилиб қолдим. Вой, энди нима қиламан?

Мўмин — Нимага додлайсан? Менинг қанча ёлғон гапларимга ишонгансан. Нега энди битта рост гапимга ишонмайсан?

Хуриниса — Шўрим курсин, шарманда бўлди. Тўй қилмай мен ўлай, девор бузмай сиз ўлинг. Бундан кўра қора ерга кирсам бўлмасмиди.

Мўмин — Нодиржон ўғлим. Қулоқ сол. Онангни кўявер. Хотинлар шунақа бўлади. Мен сени не ҳасратда кийналиб катта қилганман. Онангга сут келмаганда аптекадан сут олиб боққанман. Мен жинниманми, ўғлим, жинниманми?

Нодир — Бўлди, дада, одамни қон қилиб юбордингиз.

Мўмин — Қизим, менга қара, қизим. Сен онангга тушунтирсанг бўлмайдимми? Қизлар оталарига меҳрибон бўлади, дейишади-ку! Мен жинниманми? Уғлим, Матлаб-жон, сен ақли-хушли, донишманд, дунё кўрган одамсан. Бу нодонлар қаерни кўришибди, сен тушунтир, мен жинниманми?

Матлаб — Йўқ, сиз жинни эмассиз. Бир оз чарчагансиз. Дам олсангиз тузалиб кетасиз.

Мўмин — Тузалиб кетасиз?

Матлаб — Ҳа.

Мўмин — Вой, вой, бу қандай офат, бу қандай бало. Эй парвардигор, қандай махлуқотларинг борки, жинни билан соғнинг фарқига боришмайди?

Нодир — Бўлди, дада, бақираверманг, жинни билан соғнинг фарқига ҳаммамиз борамиз. Ахир тилла билан тошнинг ҳам фарқига борамиз.

Тошга айланган тиллани эслаб Мўминнинг жазаваси тутди.

Мўмин — Тош, тош.

Мўмин жиннига хос ҳар хил қилиқлар қилади.

Хуриниса — Вой, ўлай.

Мўмин — *(бирдан ўзига келиб)* Манави чойнакми? Манави пиёлами? Шулар борми? Шуларнинг борлиги қандай рост бўлса, менинг тилла топганим ҳам худди шундай рост. Мен аҳмоқ бўлмасам, уни ҳар қаерга беркитаманми, сен аҳмоқларга кўрсатганимда... Вой-вой, миллион сўмлик тилла эди-я.

Мўмин яна «Тош, тош» деб жазавага тушади ва ҳушидан кетади. Уни кўтариб ётқизишади.

Хуриниса — Шарманда бўлди. Нодир — Докторни чакириш керак.

Оқ халат кийган доктор кириб келади. Ҳамма ҳайрон.

Доктор — Тақа маҳалла, 101-уй шуми?

Зухра — Ҳа, ҳа, қаердан билдингиз?

Доктор — Вазифамиз шу, бемор қани?

Хуриниса — Ўргилай сиздан, барака топгур. Эримни тузатиб беринг, жон дўхтир.

Доктор — Ҳозир тузатамиз. Қани, тўғрилаб ёткизинг беморни.

Хуриниса — Ўргилай, мияси айниб қолган.

Доктор — (*Мўминнинг кўкрагига трубка қўйиб*) Нафас олинг, чуқурроқ нафас олинг.

Мўмин — Вой, мен соғман.

Доктор — Кўзингизни очинг.

Мўмин — А? Кўзангизни очинг, дейсизми? Кўза ҳам, олтин ҳам йўқ.

Доктор — Тилингизни кўрсатинг.

Мўмин — Тиллангизни кўрсатинг? Айтдим-ку, тиллаларни ўғирлашди.

Доктор сумкадан баҳайбат шприцни чиқариб укол қилишга тайёрланади. Мўмин нинани кўриб ўрнидан туриб қочади. Ҳамма бир бўлиб ҳовлини чир айланиб Мўминни қувлайди. Мўмин ўзини уй ичига уради. Орқасидан ёшлар ва доктор киради. Хуриниса эшик ёнида. Ичкарида жимлик чўқади. Мўмин инграйди. Эшикдан ичкарига қараб турган Хуриниса инграб ёнбошини ушлайди.

П а р д а

УЧИНЧИ ПАРДА

Биринчи манзара

Оқшом. Хиёбон. Зухра ва Дилором.

Дилором — Ҳар холда, уйдан кетиб қолганим яхши бўлмади-да. Отам бечора кечадан бери ич-этини еб қўйгандир-а.

Зухра — Қизини сотмоқчи бўлган отани шунака қилиб адабини бериш керак.

Дилором — Менга қара, дадам сизларникига кирмадими?

Зухра — Бизларникига нима деб ҳам кирсин?

Дилором — Ҳа, қийин бўлди, иккаласига ҳам қийин бўлди.

(*Пауза*)

Зухра — Ундан кўра айт, студентлар ётоқхонаси ёқдими?

Дилором — Жуда соз. Ажойиб дугоналаринг бор экан. Бири биридан қувноқ, бири биридан меҳрибон... Ана, келяпти. Менга қара, яхшилаб гаплашиб ол. Ҳамма гапнинг тагига етишга ҳаракат қил. Қулоғингда бўлсин. Бор.

Қиличбек киради. Соатга қарайди.

Зухра — Тўхта, кулиб юбораман.

(*Кулгиси қистаб, оғзини ёпади.*)

Дилором — Вой, келишиб олган гапларимиз нима бўлади?

Зухра кулгидан ўзини тўхтатолмайди. Қиличбек яна соатга қараб кета бошлайди. Мажбур бўлиб пистирмадан Дилором чиқади. Йўталиб Қиличбекни ўзига қаратади.

Салом...

Қиличбек — (*ҳайрон*) Салом...

Дилором — Мени танимадингизми?

Қиличбек — Йўқ.

Дилором — Мен Дилоромнинг дугонаси бўламан.

Қиличбек — Э, шунақами, танишиб қўяйлик, бўлмаса. (*Кўл узатади.*)

Дилором — Зухра.

Қиличбек — Дилором келмадиларми?

Дилором — Йўқ. Дилоромнинг эски касали тутиб колди. Сиз кутиб қолманг деб, мени юборди.

Қиличбек — Раҳмат. *(Пауза)* Афсус, мен Дилоромга зарур бир гапни айтишим керак эди.

Дилором — Менга айтаверинг.

Қиличбек — Айтолмайман. Бу — оила сири.

Дилором — Билмайсизми, биз Дилором билан бир одаммиз. Бир тан, бир жон, бир вужудмиз. Менинг тақдирим — унинг тақдири. Унинг тақдири — менинг тақдирим. Энди тушунгандирсиз?

Қиличбек — Тушундим, жуда яхши ўртоқ экансизлар.

Дилором — *(четга)* Жуда яхши тушунибсиз. *(Қиличбекка)* Менга айтинг-чи, нега Саидмалик заргар билан Дилоромнинг отасини йўлдан урдинглар?

Қиличбек — Э, билсангиз эди. Ахир мен ҳам эгалик кулман. Ростини айтсам, мен Дилоромга уйланмоқчи эмас-ман.

Дилором — Уйланмоқчи эмасман? Ундай бўлса бу томошанинг боиси нима?

Қиличбек — Сизга айтолмайман. Мен Дилоромни кўришим керак. Дилоромнинг отаси жар ёқасида турибди.

Дилором — А? *(Кичқириб юборади ва ўзини фош қилади.)* Дилором шу ерда. У рўпарангизда турибди.

Қиличбек — Сизми? Наҳотки!

Дилором — Зухра, бу ёққа кел. *(Зухра келади.)* Бу Зухра, мен Дилоромман.

Қиличбек — Бу томошанинг боиси нима?

Дилором — Бу томошанинг боиси — тузоқ. Менга каранг, отам қанақа жар ёқасида турибди? Айтинг.

Қиличбек — Мен тузоқ кўйдим бировга, Оқибат тушдим ўзим...

Дилором — Шеърхонликнинг пайти эмас.

Қиличбек — Хўп, майли. Мени бошлаб қўлга туширдинглар. Мен ҳаммасини тушунтириб бераман. Гап бундай...

Чиқадилар. Абдусалом ва Матлаб кирадилар.

Абдусалом — Ҳамма айб заргарда. Мени йўлдан оздирган ўша заргар. Мен қолган умримни тоат-ибодат билан ўтказсам деб юрувдим. Худонинг йўлида топган-тутганимни сарф қилиб, Каъбатуллога бош урсам деган эдим.

Матлаб — Сизни йўлдан оздирган нарса аслида ўша олтин. Уни сариқ иблис деб бекорга айтишмаган. Айнул инсан ла юшбиу илла биттураб баъд ал мавт.

Абдусалом — Бу нима, оятми ё ҳадис?

Матлаб — Бу араб мақоли, кўзнинг очлигини фақат тупроқ тўлдиради.

Абдусалом — Энди, укажон, бундан буён сиз менинг пирим бўласиз. Шунча қилган илтижоларим бекор кетмади, сизни топдим. Менга раҳнамо бўлинг. Худо етказган давлатни ўзига сарф қиламан деган ниятим бор. Жон ука, бир йўл қилиб мени Каъбатуллога олиб кетинг.

Матлаб — Сизнинг эътиқодингизни жуда ҳурмат ўиламан. Лекин Каъбага олиб боролмайман.

Абдусалом — Нега?

Матлаб — Пешона тери билан топилмаган пулга ҳаж қилиб бўлмайди. Ҳажга фақат ҳалол меҳнат билан топилган пул бўлиши керак.

Абдусалом — Э, ҳа... *(Пауза)* Биласизми, ука-жон, қизим топилса эди. Менга йўл-йўриқ кўрсатинг, буюринг. Агар сиз буюрсангиз, нариги дунёга ҳам пиёда бораман.

Матлаб — Нариги дунёга пиёда боришнинг ҳожати йўқ. *(Четга)* Одамлар кўтариб олиб

бориб қўйишади. (*Абдусаломга*) Агар менинг айтганимни қилсангиз...
Чиқишади.

Иккинчи манзара

Мўминнинг ҳовлиси. Абдусалом ва Мўмин. Ўртада кўза.

Мўмин — Шу ниятинг бор экан, нимага бошида менинг гапимга кирмадинг?

Абдусалом — Э, дўстим, кўр эканман. Энди кўзим очилди. Матлабжон деган пирим очдилар. Оғайни, мени кечир. Сени ҳам анча хафа қилдим.

Мўмин — Майли, ўтган ишга саловот.

Абдусалом — Менга қара, ҳалиги заргар қолган пулларни олиб келиб, кўзадаги олтинларни олиб кетмоқчи эди. Энди нима бўлади, а?

Мўмин — Кўявер, заргаринг келгунча олтинлар аллақачон давлатнинг хазинасида бўлади, юр тезроқ.

Абдусалом — Рост айтасан, юр, оғайни. Э, шошилма. Менга қара, лоақал биронтасини олиб қолайлик. Тўйга ишлатамиз. Ахир нариги хафтага тўй деб ҳаммаёққа айтиб қўйдик.

Мўмин — Э, қўйсанг-чи. Биттани олган ҳам ўғри, ўнтани ҳам.

Абдусалом — Бўлмаса, ўтир, лоақал охирги марта бир санайлик. Кўзимиз тўяди-ку, ўрток.

Мўмин — О, санаш у ёқда турсин, бунинг овозини эшитсам юрак ўйноғим тутиб қолади.

Абдусалом — Бўлмаса, сен нарироқ бориб тесқари қараб тур, мен ўзим санаб олай. Бир кўзим тўйсин.

Мўмин — Майли, охирги илтимосинг экан, санасанг санай қол. Фақат тезроқ бўл, анави алвасти келиб қолма-син.

Абдусалом тиржайиб энди чордона қурганда заргарнинг ҳовлисида жанжал овози келади. Шафоат дод солганча кириб келади. Мўмин, Абдусалом ҳайрон.

Шафоат — (*Мўминга*) Ҳа, нимага безрайиб қараб турибсан, бер бу ёққа марваридларимни, бер деяпман. (*Мўминнинг ёқасидан тутганча, Абдусаломга*) Ҳа, мўйловингга ўт тушсин. Ўзим ҳам айтган эдим, қаердан ёруғлик чиқди деб. «Майли, нарсаларингизни бизникига олиб чиқиб қўяқолинг» эмиш. Вой, юмшоқ бўлмай кетинг сиз. Ўғри! Қани, бу ёққа ол марваридларимни.

Шафоат кўзани Абдусаломдан тортиб олади. Саидмалик киради.

Саидмалик — Мен бу муттахамларни яхши биламан. (*Абдусаломга*) Пулини биздан олиб, тиллаларни ҳукуматга топширмоқчимисиз? (*Мўминни кўрсатиб*) Мана бу қип-қизил жинни. Кетдик, хотин.

Кўзани олиб эшикка қараб юришади. Милиция кийимида Қиличбек кириб, Шафоат ва заргарнинг йўлини тўсади.

Шафоат — Қиличбек?

Саидмалик — Қиличбек, бу нима ҳазил?

Қиличбек — Мен Қиличбек эмас, милиция лейтенанти Анвар Мақсудовман. Танишиб қўяйлик.

Саидмалик — Бўлиши мумкин эмас. Қиличбек иним.

Қиличбек — Қиличбек энди йўқ. Мана ҳужжат. (*Чўнтагидан қизил ҳужжат олиб кўрсатади. Ҳамма ҳайрон.*)

Саидмалик — (*ўзича*) Саидмалик ҳам йўқ. Тамом бўлди. Ўзи қазиган чуқурга ўзи тушди. (*Қиличбекка*) Мен қўйнимда қора илон сақлаб келган эканман.

Қиличбек — Қора илон? Эл хазинаси устида кулча бўлиб ётган қора илон аслида ким? Мана бу покиза оиланинг ҳалол ошига оғу солган қора илон ким? Ўзлари эмас-ми?

Саидмалик — Бўхтон. Ҳаммаси бўхтон. Барибир исбот қилолмайсизлар.

Абдусалом — Мана мен исбот қиламан.

Қиличбек — Агар Абдусалом ака исбот килолмаса, мана булар исбот қилади. (*Чўнтагидан суратлар олиб кўрсатади.*) Мана бу энг охирги сурат. Олапарнинг олдига ётиб, тирноқ билан тупроқ ковлаётганингиз.

Саидмалик — Мен ҳеч нарса олган эмасман. Булар меники эмас. (*Абдусаломга*) Мана, ол тиллаларингни. Барибир исбот қилолмайсизлар.

Қиличбек — (*Саидмаликка*) Қани, олдимга тушинг.

Қиличбек, Саидмалик чиқишади

Абдусалом — (*кесатиб*) Хайр. бошинг тошдан бўлсин.

Шафоат — Вой, қўшнижонлар, энди мен нима қиламан?

Абдусалом — Баттар бўл.

Шафоат — Бор-э! Шунча марваридларимдан айрилган, данғиллама участка, эрдан ҳам айриламани?

Мўмин — Иссиғида бир ёшроқ эрга тегиб ол. Шафоат чиқади.

Абдусалом — Мўминжон, оғайни, кирқ йиллик кадрдоним. Энди мен ўз бўлагимдан кечдим. Мана бу хумчадаги олтинларнинг ҳаммаси сизники, олинг, олаколинг.

Мўмин — Ахир бу сизники эди-ку. Девор бузган эдингиз, олинг.

Абдусалом — Сизнинг отангиз Худоёрхоннинг сарбози бўлган. Олтинлар сизники, олинг.

Мўмин — Бекор гап, менинг ҳеч қанақа сарбоз бувам йўқ. Менинг отам камбағал ўтган. Ол, олтинларингни.

Абдусалом — Мана бу пайтава, мана бу калишлар-чи?

Қиличбек кириб келади.

Қиличбек — Ташвиш килманглар. Тиллангиз аллақачон давлатнинг пўлат сандиғида.

Мўмин — А? Э, қуллуқ-э, саломат бўлсинлар! Ташвишдан ҳам қутулибмиз.

Абдусалом — Э, ўртоқ Анваржон, менда сира ҳам айб йўқ. Ҳамма айб ўша заргарда.

Мақсудов — Кечирасиз, Абдусалом ака, биз сизни қамоққа олишимиз керак.

Абдусалом — Нега?

Мақсудов — Сиз эл мулки бўлган олтинни яширдингиз. Яширибгина қўймай, давлат жинойтчиси бўлган Саидмаликка сотдингиз. Ҳалол қўшнингизни жиннига чиқардингиз. Ёлғиз қизингиз бахтига чанг солдингиз. Уни севмаган кишисига, яъни менга бермоқчи бўлдингиз. Ахир мен оилалик одамман. Қани, олдимга тушинг.

Мўмин — (*Абдусаломга*) Ҳа, ҳа, мана, энди жазонгни топасан. Бировнинг ҳолига сен қулма зинҳор, сенинг ҳолингга ҳам қулгувчилар бор.

Мақсудов — (*Мўминга*) Ўз вақтида хабар бермаганлигингиз учун сизни ҳам қамоққа оламиз.

Мўмин лол.

Абдусалом — (*кесатиб*) Бировнинг ҳолига сен қулма зинҳор, сенинг ҳолингга ҳам қулгувчилар бор.

Мўмин — Мен нима қилдим, милицияжон. Мени қаманг. Менда айб йўқ. (*Мақсудовнинг қатъий турганини кўриб*) Майли, нима қилсангиз ўзингиз биласиз. Аммо (*Абдусаломни кўрсатиб*) мана бу одам билан ёнма-ён қўйманг. Шунча йил ёнма-ён турганимиз ҳам етиб ортади.

Мақсудов — Яхши, яхши. Қани, юринглар. Иккалангизни алоҳида-алоҳида хонага қўямиз.

Абдусалом — Мўмин ошна, ҳар ҳолда, кирқ йиллик қўшни эдик, ошна эдик, кел, охирги марта хайрлашиб қолайлик. Хайр, оғайни. Саломат бўл. Эсон-омон дийдор кўришайлик.

Мақсудов — Қани, олдимга тушинглар.

Мўмин — Хотин қолиб кетяпти-ку! Арслонингдан айрилдинг, хотин.

Абдусалом — Қизим, жоним қизим, хайр. Лоақал қизимни бир марта кўрсам бўларди.

Мақсудов — Майли, охирги илтимосингизни бажарамиз.

Унинг ишораси билан Хуриниса ва барча ёшлар киришади.

Абдусалом — *(Дилоромга)* Жон қизим, отанг ўргилсин, қизим.

Мўмин — *(хотинига)* Вой нозигим, нозигим.

Хуриниса — Нима бўлди? Мана, мен келинимни топиб келдим. Сизларни дастингиздан меҳмонхонада ётиб юрган экан.

Зухра — Меҳмонхона эмас, студент қизлар ётоқхонасида.

Хуриниса — Барибир эмасми.

Мўмин — Э, хотин, нималар деяпсан? Ахир мени олиб кетяпти-ку.

Хуриниса — *(эшитмайди)* Майли, майли.

Мўмин — *(хуноб)* Нимаси майли? Ўртоғим билан мени милиция қамоққа олиб кетяпти, гаранг!

Хуриниса — Вой, ўлай.

Доктор кириб келади.

Доктор — Салом, бемор қани?

Мўмин — *(Қочиб хотинининг орқасига яширинади.)* Қамалиб кетган, қамалиб кетган.

Доктор — Манави қоғозни олиб қўйинг.

Мўмин — Қанақа қоғоз?

Доктор — Бу справка.

Мўмин — Бу дунёдан насибам узилиб турибди-ку, справка дейди-я.

Доктор — Бу қоғоз сизнинг жинни эмаслигингиз ҳақида справка. Эртага жиннихонага бориб, жиннилар рўйхатидан ўчиб келинг.

Мўмин — Энди нима фойдаси бор?

Хуриниса — Хайрият, умрингиздан барака топинг, доктор.

Абдусалом — *(Дилоромга)* Жон қизим, отангнинг гуноҳини кечир, мени кечир!

Дилором — Отажон, мен-ку кечираман, лекин халқ кечирармикин?

Абдусалом — *(халққа)* Оғайнилар, ўртоқлар, гуноҳимдан ўтинглар.

Дилором — *(халққа)* Кечиринг.

Нодир — *(халққа)* Оталаримиз гуноҳини кечиришингизни сиздан сўраймиз, одамлар!

Ҳамма — Кечиринглар.

Нодир — Бизга олтин не керак, олтин муҳаббат бирламиз.

Дилором — Покиза ишқ деб аталган катта давлат бирламиз.

Нодир — Дилда ёр бирла диёр меҳри мисоли кимё,

Дилором — Ёр ила мунис диёрга чин садоқат бирламиз.

Мақсудов — Элу юртнинг тинчлигидан ҳам улуғ ганж бормикан?

Элу юрт тинч бўлса бизлар ҳам саодат бирламиз.

П а р д а